

Miroslav STIPLOVŠEK

DELOVANJE POSLANCEV IZ MEDJIMURJA IN KASTAVA V MARIBORSKI IN LJUBLJANSKI OBLASTNI SKUPŠČINI 1927-1928

Vidovdanska ustava je za udejanjenje unitarizma in centralizma določila tudi novo upravno razdelitev države na oblasti. Model za oblikovanje teh največjih upravnih enot, zanje so tudi v Sloveniji ves čas uporabljali srbski naziv oblast, so bili francoski departmaji.¹ Toda v nacionalno homogeni Franciji so bile takšne upravne enote ustanovljene za izvajanje oblastne decentralizacije. Temeljni namen oblikovanja oblasti, na čelu z velikimi župani kot političnimi predstavniki osrednje vlade za izvajanje najvišjih pristojnosti državne oblasti v njih, "po prirodnih, socialnih in ekonomskih razmerah" ter z omejitvijo, da imajo lahko največ 800.000 prebivalcev,² je bilo razbitje "nacionalno zaokroženih in zgodovinsko utemeljenih upravnih enot" ter dosleden prelom "z dotedanjimi ostanki tradicionalnih državnopravnih historičnih individualnosti na jugoslovanskem ozemlju."³ Odpor avtonomistično-federalističnega tabora na čelu s Slovensko ljudsko stranko (SLS) in Hrvaško republikansko seljačko stranko (HRSS) proti taki parcelaciji je bil v Narodni skupščini in zunaj nje tolikšen, da je ni bilo mogoče izvesti z zakonom. Ministrski svet je zato 26. aprila 1922 ta ključni narodnopolitični problem uredil s svojo Uredbo o razdelitvi države na oblasti.⁴ Tako je bila uvedba 33 oblasti v Kraljevini SHS namesto po parlamentarni poti izvedena z vladnim diktatom, ki ga je Slovenec označil kot "oktroa".⁵ Medtem ko je bil "jugoslovanski" del Slovenije razdeljen na ljubljansko in mariborsko oblast, je bilo ozemlje nekdanje Kraljevine Hrvatske, Slavonije in Dalmacije razbito kar na pet oziroma šest oblasti, posamezni predeli pa pripojeni tudi k sosednjim oblastem. Tako je bilo Medjimurje vključeno v mariborsko oblast, upravna občina Kastav pa v ljubljansko oblast.⁶ S

¹ Jože Pirjevec, Jugoslavija. Nastanek, razvoj in razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije, Koper 1995, 23-24; avtorji Vidovdanske ustave so imeli "naivne ambicije..., da bi se zgledovali po najboljših zahodnih vzorih". Neustreznost takšnih prizadevanj za ureditev večnacionalne države je komentiral nek franciski časnik takole: "Iskati v angleški, francoski in nemški zakonodaji modele za državo, v kateri so se prvič v zgodovini združili Srbi, Hrvati in Slovenci, je tako, kot če bi Franciji Ludvika XI. hoteli vsiliti ustavo tretje republike."

² Ustava je bila objavljena v Službenih novinah kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SN), št. 142 A, 28. 6. 1921 in v Uradnem listu (UL) deželne vlade za Slovenijo, št. 87, 27. 7. 1921.

³ Dr. Janko Pleterski, Branko Božič, Politična in socialna zgodovina Jugoslavije, Maribor 1975, 44; Jurij Perovšek, Unitaristični in centralistični značaj vidovdanske ustave, Prispevki za novejšo zgodovino 33, 1993, št. 1-2, 20.

⁴ SN, št. 92, 28. 4. 1922; UL pokrajinske uprave za Slovenijo, št. 49, 15. 5. 1922.

⁵ Slovenec, št. 97, 28. 4. 1922.

⁶ Poleg osješke, zagrebške, primorsko – krajiške, splitske in dubrovniške oblasti, je imela v Vukovaru sedež še sremska oblast. Po štetju leta 1921 je imelo Medjimurje 96.945 prebivalcev, kar je pomenilo skoraj šestino prebivalstva mariborske oblasti, ki je obsegala večino Štajerske, Mežiško dolino in Prekmurje (Slovenec, št. 272, 27. 11. 1926).

tako parcelacijo je Hrvaška "izgubila ne samo dele svojega dotedanjega teritorija, temveč tudi ozemeljsko celovitost... Bila je razbita kot politična, gospodarska in nacionalna enota..."⁷ Ta ugotovitev velja tudi za Slovenijo. Za slovenski in hrvaški narod je bila ozemeljska razbitost hud unitaristično-centralistični udarec, ki je razblinil njuno upanje, da bosta v jugoslovanski državi lahko združena vsak v svoji upravno-politični enoti. Prav tako pa je Vidovdanska ustava pomenila konec njihovih pričakovanj, da bosta v novi državi imela zakonodajne in izvršilne pristojnosti za odločanje o svojem razvoju in napredku.

Ustavna določila o omejenih kompetencah izvoljenih oblastnih skupščin in njihovih izvršilnih organov – oblastnih odborov za samoupravno izvajanje nekaterih ekonomsko-socialnih in kulturno-prosvetnih nalog so bila nesprejemljiva za avtonomistično-federalistične stranke, ki pa so lahko v Narodni skupščini le zakasnile sprejem izvedbene zakonodaje. Tako sta bila zakona o oblastnih in sreskih samoupravah ter občini upravi sprejeta le s skromno večino šele marca 1922, tik pred iztekom ustavno določenega skrajnega roka.⁸ Ta zakonodaja je podrobno določila pristojnosti oblastnih samouprav pri sestavljanju oblastnega proračuna in njegovih finančnih virov, upravljanju oblastne imovine, ustanavljanju in vzdrževanju denarnih in humanitarnih ustanov, izvajanju javnih del, pospeševanju kmetijstva, industrije, obrti in zadružništva, skrbi za zdravstvene in socialne zadeve ter pomoči pri elementarnih nesrečah, sodelovanju pri razvoju kulture in prosvete ter nadzoru nad občinami. Toda osrednje oblasti so obdržale nad oblastnimi samoupravami toliko oblik nadzora in omejitev v izvršilnem, uredbodajnem in finančnem pogledu, da je bil pravno ohranjen "centralizem tudi na ravni samoupravnega izvajanja oblasti,"⁹ oziroma je bil dejansko le skromno omiljen.

Vodstvo SLS je dalo priznanje svoji parlamentarni delegaciji, ker je v razpravi o zakonodaji glede razdelitve države na oblasti in njihove samouprave dosledno zastopalo "radikalni" avtonomistični strankin državnopravni program. Ocenilo je, da je bilo v primerjavi s škodljivo zunajparlamentarno "pasivno taktiko hrvaškega bloka", pravilno odločno opozicijsko delovanje poslancev SLS v Narodni skupščini. Ti so v razpravi zavračali ustreznost z gledovanja po francoskih departmajih ne le v ozemeljsko-upravnem, temveč tudi v kompetenčnem pogledu. Ugotavljali so, da imajo funkcionarji v njih le "nekoliko samostojnosti v okviru direktiv centralnih oblasti", tako kot veliki župani v oblasteh, medtem ko oni zahtevajo zakonodajno avtonomijo. Zanje bi morale biti izhodišče široke samouprave, kakršne so uvedli v Angliji, Švici in ZDA, poudarjali pa so tudi, da so imeli v primerjavi z oblastnimi skupščinami celo predvojni deželni zbori večje pristojnosti, zlasti na zakonodajnem področju.¹⁰

Toda tudi uvedbi takšne samouprave so se centralistične stranke upirale. Na to dejstvo je nekdanji socialistični funkcionar in velik privrženec avtonomizma Albin

⁷ Bosiljka Janjatović, Karađorđevićavska centralizacija i položaj Hrvatske u Kraljevstvu (Kraljevini) SHS, Časopis za suvremenu povijest 27, 1994 (1995), št. 1, 55, 63-64.

⁸ Glej op. 4.

⁹ Jurij Perovšek, n.d., 24.

¹⁰ Podrobneje glej razpravo M. Stiplovška, Prizadevanja Slovenske ljudske stranke za avtonomijo Slovenije ob sprejemanju prve jugoslovanske ustave in zakonodaje o oblastnih samoupravah 1921-1922, Historia 4, Mikužev zbornik, Ljubljana 1999, 51-64.

Prepeluh opozoril tudi laburističnega predsednika angleške vlade J. Ramsaya Mac Donalda s posebno spomenico 24. februarja 1924. V njej je zapisal: "Morda vam ne bodo v napoto nekatere informacije o naši novi državi Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev. Že ta uradni naslov izpričuje, da so v njej združeni trije narodi. To državo zdaj vladajo in upravljajo strogo centralistično birokratično in militaristično. Njena dva najbolj civilizirana in evropeizirana naroda, Slovenci in Hrvati, sta skoraj brez pravic. Po obrazcu o "zmagovalcu" in "premagancu" želijo ustvariti navidezno nacionalno enotno državo, Veliko Srbijo. To je spričo velikih socialnih, kulturnih, civilizacijskih in, kolikor so tukaj prizadeti Slovenci, tudi jezikovnih razlik, velika sociološka zmeta; zatekajo se torej k militarizmu... Do danes veljavne ustave je prišlo na način, ki v Zahodni Evropi ni v navadi."

V takšnih razmerah "je nastala pri dveh kulturno in civilizacijsko naprednejših narodih – Slovencih in Hrvatih – težnja po federativni jugoslovanski državni zvezi, v kateri bi upravljalo ljudstvo samo po načelih selfgouvernemente in resnične demokracije... Pretežna večina prebivalstva soglaša v teh željah." V primeru, da bo imel to možnost, ga je prosil naj posreduje za takšno utrditev te nove države, kar bo prispevalo tudi k pomiritvi Balkana in "k širjenju resnično evropske kulture..."¹¹ Razprave poslancev SLS v Narodni skupščini in Prepeluhova spomenica ilustrirajo sklicevanje tudi na nekatere evropske vzore in celo na ureditev ZDA v prizadevanjih za uveljavitev avtonomistično-federalistične državne ureditve, za katero so se večinsko opredelili Slovenci in Hrvati.

Ustavna določila o oblastnih samoupravah so za udejanjenje prišla na vrsto zadnja. Politične in ekonomsko-socialne razmere so šele jeseni 1926 privedle centralistični režim do odločitve za razpis volitev v oblastne skupščine, pri čemer naj poudarimo, da so se stranke federalističnega tabora ves čas zaman prizadevale za revizijo določil Vidovdanske ustave glede državne ureditve. Uvedba oblastnih samouprav je bila nato na prelomu 1926/27 v ospredju političnega življenja v državi in je pomembno vplivala tudi na vladne spremembe. Skromne možnosti, ki so jih ustava in zakonodaja dajale oblastnim samoupravam pa sta si prizadevali kar najbolj izrabiti zlasti SLS in Hrvatska seljačka stranka (HSS), ki sta se prav tedaj zamenjali na vladnih pozicijah. Medtem ko je bilo za HSS oviranje njene volilne kampanje za nekatere oblastne skupščine povod za dokončen izstop iz osrednje vlade, pa je vanjo vstopila SLS v hotenju, da doseže za oblastni skupščini ljubljanske in mariborske oblasti čim več samoupravnih kompetenc s ciljem, da uveljavi pravo avtonomijo ter prevzame vse oblastne funkcije v Sloveniji.¹²

Na volitvah za oblastne skupščine 23. januarja 1927 je v Sloveniji s svojim avtonomističnim programom SLS absolutno zmagala v obeh oblasteh.¹³ Na Hrvaškem je federalistična HSS dobila absolutno večino v kar štirih oblasteh,

¹¹ Prepeluhovo spomenico je odkril dr. Momčilo Zečević v Public Record Office v Londonu in objavil v knjigi *Na zgodovinski prelomnici. Slovenci v politiki jugoslovanske države 1918-1929*, L, Maribor 1986, 201-202.

¹² Podrobneje glej razpravo M. Stiplovška, *Slovenska ljudska stranka in uvedba oblastnih samouprav leta 1927*, *Prispevki za novejšo zgodovino* 35, 1995, št. 1-2, 35-47.

¹³ V ljubljansko oblastno skupščino je bilo izvoljenih 40 poslancev SLS, vse druge stranke pa so dobile le 13 mandatov, v mariborski oblastni skupščini pa je bilo to razmerje 41 proti 23 (Slovenec, št. 18a, 24. 1. 1927).

uspešna pa je bila tudi v Bosni in Hercegovini ter Vojvodini.¹⁴ HSS je bila z osmimi izvoljenimi poslanci zmagovita tudi na območjih, ki so bila vključena v mariborsko in ljubljansko oblast, v mariborsko oblastno skupščino pa sta bila izvoljena še dva poslanca z liste Samostojne demokratske stranke (SDS) in eden z liste Hrvatske pučke stranke (HPS).¹⁵ Upravno sodišče v Zagrebu je razglasilo, da so bili v Medimurju za oblastne poslance z liste HSS izvoljeni: odvetnika dr. Ante Odić in dr. Matija Šebeštjan, kmetje Ivan Dodlek, Justin Kolarič, Ivan Majerič, Vid Radiković in Bartol Žarković, z liste SDS odvetnika dr. Janko Baričević in dr. Ivan Novak, z liste HPS pa zdravnik dr. Ivan Kečkeš, medtem ko je bil v Kastavu izvoljen za poslanca Anton Širola-Brnas (HSS).

Na prvi seji oblastne skupščine mariborske oblasti 23. februarja 1927 so predstavniki političnih strank oziroma poslanskih klubov podali programske izjave o ciljih svojega delovanja na področju oblastne samouprave. Od hrvaških poslancev je prvi govoril dr. Kečkeš (HPS), ki se je v celoti strinjal z načelno izjavo predstavnika poslanskega kluba SLS, da je oblastna samouprava le izhodišče za pravo zakonodajno avtonomijo združene Slovenije. Poudaril je, da si bo prizadeval njene ozke pristojnosti čimbolj izrabiti za izboljšanje slabih gospodarskih, socialnih in kulturnih razmer, "v upanju, da bomo po načelu narodne samoodločbe tudi mi Hrvatje dosegli svojo zakonodajno avtonomijo s središčem v Zagrebu." V mariborski oblastni skupščini bo sodeloval v klubu SLS, "ker sem prepričan, da bom s tem nabolj koristil hrvaškemu narodu v Medimurju." Dva poslanca SDS iz Medimurja sta se vključila v poslanski klub SDS.¹⁶ Tudi njegov predstavnik je izjavil, da so prišli v oblastno skupščino z odločno voljo za pozitivno delo in lojalno sodelovanje, hkrati pa je ostro kritiziral nedemokratičnost SLS pri oblikovanju vodstvenih skupščinskih organov, v katere je večina izvolila le svoje predstavnike.

Predstavnik HSS dr. Odić je obvestil skupščino, da so poslanci HSS in poslanec Slovenske kmetске stranke (SKS) oblikovali Narodni seljački klub, ki šteje 11 članov.¹⁷ V svojem govoru je uvodoma ugotovil, da SLS kot absolutno večinska stranka predstavlja slovenski narod tako kot HSS hrvaški narod. Zato so sklenili, da podpirajo "SLS v vseh onih točkah, ki bodo dobre za Slovence in bodo tudi dobre za hrvatski narod." Izrazil je razočaranje, ker SLS ni niti v predsedstvu skupščine niti v oblastnem odboru omogočila tudi sodelovanje predstavniku opozicije. Kljub temu ne bodo vodili načelne opozicije: "Ko smo odšli v Maribor je bilo

¹⁴ Bosiljka Janjatić, n.d., 69; tudi v primorsko-krajiški oblastni skupščini je bila HSS skupaj s SDS vodilna stranka.

¹⁵ V volilni enoti Prelog je HSS od 7020 udeležencev volitev dobila 4511 glasov, SDS 1329 glasov in HPS 1147 glasov. V volilni enoti Čakovec je od 7802 oddanih glasov dobila HSS 4338 glasov, SDS pa 1766 glasov, vsem drugim strankam pa ni uspelo dobiti mandata (Slovenski gospodar, št. 4, 27. 1. 1927). V Kastavu je HSS dobila od 1776 volilnih udeležencev 1056 glasov (Slovenec št. 18a, 24. 1. 1927).

¹⁶ Poslanski klub SDS je štel le šest članov, njegov podpredsednik pa je bil dr. Ivan Novak iz Čakovca.

¹⁷ Na listi HSS so bili izvoljeni tudi trije oblastni poslanci v Prekmurju, v Narodni seljački klub pa se je vključil tudi edini poslanec SKS na Štajerskem. Ta stranka je že od leta 1926 po sprejetju federalističnega programa tesno sodelovala s HSS. Narodni seljački klub je bil najmočnejši opozicijski klub v mariborski oblastni skupščini, njegov predsednik pa je bil dr. Odić.

glavno vprašanje, ki nam ga je ljudstvo stavilo, ali bomo zahtevali odcepitev Medjimurja od mariborske oblasti. Izjavljam, da ne. Resnica je, da zahtevamo iz ekonomskih in finančnih ozirov samostojno varaždinsko oblast, toda tega mi ne zahtevamo sedaj. Mi zahtevamo sedaj le, da se SLS obnaša lojalno, kakor hočemo mi lojalno sodelovati v tej skupščini. Mi hočemo vsak predlog in naj pride iz vrst SLS ali kogarkoli lojalno pretresti in uravnati potem naše sodelovanje le po interesu ljudstva." Izrazil je pričakovanje, da bodo ustvarjene možnosti za sodelovanje in da bo namesto egoizma prevladala etika, ker je v nasprotnem primeru "oblastna skupščina obsojena na smrt." V oblastno skupščino je ljudstvo vse poslance poslalo z nalogo, da delujejo v njegovo korist, da se zmanjša beda kmeta in "gospodarsko oblast razvija v korist nam vsem."

Vsi hrvaški poslanci iz Medjimurja, razen predstavnika HPS, so v mariborski oblastni skupščini predstavljali manjšinsko opozicijo, ki je bila pripravljena na lojalno sodelovanje s skupščinsko večino, toda hkrati izražala svoje nezadovoljstvo zaradi njene nepripravljenosti, da bi parlamentarno načelo proporca upoštevala pri volitvah vodstva oblastne samouprave. Na otvoritveni seji je bil z večino glasov izvoljen za predsednika oblastne skupščine in oblastnega odbora dr. Josip Leskovar (SLS), dr. Kečkeš iz Preloga pa za enega od štirih skupščinskih tajnikov.¹⁸ Proteste opozicijskih poslancev, izraženih ob teh volitvah, so deloma upoštevali pri sestavi stalnega poslovnika. Tu je skupščinska večina popustila glede sestave petih skupščinskih odsekov za finance, uredbe, prošnje in pritožbe, socialno politiko in kmetijstvo, v katerih je opozicija dobila tretjino članov. Tako je imel Narodni seljaški klub po enega ali dva predstavnika v vseh odsekih, poslovnik pa je tudi določal, da je na sejah poleg slovenskega jezika uradni jezik tudi "srbohrvatski."¹⁹

V burni razpravi o stalnem poslovniku je v ljubljanski oblastni skupščini razpravljal tudi poslanec Anton Širola – Brnas, ki se je vključil v poslanski klub SKS.²⁰ Opozicija je tudi v Ljubljani predlagala poslovniško določilo, da je uradni jezik poleg slovenskega tudi "srbohrvatski" jezik. Širola je v razpravi poudaril pričakovanje, da bo oblastna skupščina pokazala razumevanje za njegove predloge za izboljšanje slabega položaja prebivalstva kastavskega območja, ki se bori z največjimi gospodarskimi težavami, posebej zaradi izgube Reke. Predlagal je, naj bo "srbohrvatski" jezik enakopraven s slovenskim v oblastni skupščini. Njegov govor so vsi poslanci navdušeno pozdravili, predstavnik večine pa mu je takoj odgovoril v "srbohrvatskem" jeziku. V imenu SLS je pozdravil poslanca Kastava "kot milega druga in zastopnika bratskega nam hrvatskega naroda." Slovesno je izjavil, da poslanci SLS "niti najmanj ne mislijo kratiti pravic bratskega hrvatskega naroda." To potrjuje tudi dejstvo, da mu kot Slovenec odgovarja v "srbohrvatskem" jeziku. Izrazil je simpatije SLS in vse oblastne skupščine hrvatskemu narodu, kar so s ploskanjem pozdravili vsi poslanci. Poročevalec odseka za uredbe je nato izjavil, da je vprašanje "srbohrvatskega" jezika rešeno "via facti" in zato ni nujno še dodatno

¹⁸ Stenografski zapisnik otvoritvene seje oblastne skupščine mariborske dne 23. februarja 1927 v fondu oblastnega odbora mariborske oblasti št. 93, fasc. 10 v Arhivu Republike Slovenije (ARS).

¹⁹ Stenografska zapisnika 3. seje 25. 2. in 4. seje 20. 4. 1927 mariborske oblastne skupščine v fondu 93, fasc. 10 v ARS; Poslovnik oblastne skupščine mariborske oblasti kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Mariboru, Maribor 1927.

²⁰ Ta poslanski klub so poleg Širole sestavljali le še štirje poslanci SKS.

določilo v poslovníku, saj se samo po sebi razume, da bo predstavnik Kastava govoril v svojem jeziku.²¹

Prizadevno delovanje hrvaških poslancev v oblastnih skupščinah mariborske in ljubljanske oblasti se vidi zlasti iz njihovih sejnih zapisnikov.²² Ob tem naj poudarimo, da so glede na dejstvo, da so predstavljali skoraj šestino prebivalstva mariborske oblasti in prav tolikšni del poslanske sestave njene oblastne skupščine, pomembno vplivali na delovanje tega najvišjega organa oblastne samouprave. Aktivnost edinega hrvaškega poslanca v ljubljanski oblastni skupščini ni bila tako vidna, upravna občina Kastav pa je bila tudi maja 1928 izločena iz ljubljanske oblasti in priključena primorsko – krajiški oblasti s sedežem v Karlovcu,²³ kar je bilo vsakem pogledu bolj ustrežna povezava. Dejavnost poslancev vseh treh političnih strank s hrvaških območij je potekala na dveh ravneh. Na načelni ravni so podpirali krepitev oblastne samouprave na poti do uveljavitve prave zakonodajne avtonomije in kot obliko boja proti centralizmu. Izredno velika pa so bila njihova prizadevanja za konkretno reševanje perečih upravnih, gospodarskih, zdravstvenih, socialnih in kulturnih razmer v Medjimurju in Kastavu, poslanci HSS pa so glede na velik vpliv te stranke v Prekmurju, posvečali pozornost tudi izboljšanju položaja tamkajšnjega prebivalstva. Načelna stališča in predloge za financiranje posameznih dejavnosti in zavodov so hrvaški poslanci izražali zlasti v proračunskih razpravah, v veliki meri so izkoriščali poslovníško inštitucijo samostojnih predlogov za dodelitev konkretnih podpor, zelo aktivno pa so sodelovali tudi v razpravah o oblastnih uredbah za pravno urejanje zadev, ki so jih od državnih oblasti prevzele oblastne samouprave. Poleg skromnih pristojnosti in finančnih možnosti je namreč ovirala učinkovitejšo urejanje zelo slabih razmer v Medjimurju tudi veljavnost še stare madžarske zakonodaje glede občinske uprave, javnih gradenj, zdravstva in na drugih področjih, ker jih jugoslovanske oblasti še niso unificirale. Na delovanje hrvaških poslancev in celotne opozicije v oblastnih skupščinah v Mariboru in Ljubljani pa so pomembno vplivale tudi splošne politične razmere v državi. Blejski pakt o sodelovanju med prvakom Narodno radikalne stranke Veljo Vukičevićem in voditeljem SLS dr. Antonom Korošcem 11. julija 1927, vstop SLS v vlado in oblikovanje Kmečko-demokratske koalicije (KDK) po septembrskih parlamentarnih volitvah, v najpo-

-
- 21 Zapisnik 3. seje skupščine oblasti ljubljanske kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Ljubljani dne 28. 2. 1927 v fondu oblastnega odbora ljubljanske oblasti št. 92, fasc. 34 v ARS; Slovenec, št. 48, 1. 3. 1927.
- 22 O sejah oblastnih skupščin so vodili dve vrsti zapisnikov, stenografske zapisnike in uradne zapisnike, ki so v skrajšani obliki prikazovali potek sej in vse njihove sklepe. Te so poslanci potrjevali na vsakokratni naslednji seji. Za skoraj vse seje mariborske oblastne skupščine (v času I. zasedanja od 23. 2. do 21. 7. 1927 je bilo 7 sej, med II. zasedanjem od 5. 11. 1927 do 21. 7. 1928 skupaj 16 sej in med III. zasedanjem od 5. 11. 1928 do 1. 12. 1928 6 sej) so ohranjeni stenografski in uradni zapisniki in le za posamezne samo ena vrsta zapisnikov v fasciklih 10, 11, 12 in 13 v fondu 93. Za 15 sej I. zasedanja ljubljanske oblastne skupščine so ohranjeni le uradni zapisniki, za 12 sej II. zasedanja in 8 sej III. zasedanja pa ob vrsti zapisnikov v fasc. 31-34 v fondu 92 v ARS.
- 23 Zakon, s katerim se nekatere občine splitske in ljubljanske oblasti pripajajo primorsko – krajiški oblasti z dne 20. 5. 1928 (SN, št. 138, 19. 6. 1928; UL ljubljanske in mariborske oblasti, št. 60, 22. 6. 1928); občinsko zastopstvo Kastava je že na seji 31. marca 1927 z veliko večino predlagalo, da se Kastavščina pripoji k primorsko-krajiški oblasti (dopis sreskega poglavarja v Kastavu velikemu županu ljubljanske oblasti z dne 2. 4. 1927 (v fasc. 29, spis št. 119, fond 92 v ARS).

membnejšo opozicijsko koalicijo sta vstopili tudi slovenska organizacija SDS in SKS, zlasti pa zločin proti hrvaškim poslancem v Narodni skupščini 20. junija 1928, so bili tisti prelomni dogodki, ki so vplivali na zaostrevanje odnosov med režimsko SLS in združeno opozicijo tudi v mariborski in ljubljanski oblastni skupščini. Poslanci KDK so v njih v drugi polovici leta 1928 z nujnimi predlogi spodbudili tudi razpravo o politični problematiki, čeprav je bila dopustna le v Narodni skupščini, za oblastne skupščine pa jo zakonodaja ni dovoljevala.

V ekonomsko-socialnem in kulturno-prosvetnem delovanju skupščin mariborske in ljubljanske oblasti je prelomnica jesen 1927.²⁴ Dejstvo, da sta bila novoimenovana velika župana ljubljanske in mariborske oblasti privrženca SLS in sta z vodstvi obeh oblastni samouprav dobro sodelovala, je vplivalo na hiter prenos upravljanja bivše deželne imovine in nadzora nad občinami v njuno pristojnost. S finančnim zakonom za leto 1927/28 sta obe oblastni skupščini dobili tudi velike uredbodajne pristojnosti glede spreminjanja nekdanje deželne zakonodaje. Toda uspešno delovanje mariborskih in ljubljanskih samoupravnih organov je preprečeval finančni minister, ki je potrditev prvega proračuna mariborske oblastne skupščine zavrnil, ljubljanski oblastni proračun pa je potrdil le v višini petine predlaganega obsega. Oba sta temeljila na naivnem pričakovanju visokih dotacij iz osrednjega proračuna. Mariborska oblastna skupščina je morala zato ponovno sestaviti proračun za leto 1927, ki pa je obsegal le približno tretjino prvega proračuna, pa še za njegovo realizacijo je morala najeti kredit. Tako sta tudi mariborska in ljubljanska samouprava občutili moč osrednje vlade, ki je lahko s finančnimi ukrepi onemogočala uspešno izvajanje samoupravnih nalog. To so še v občutno večji meri občutili v hrvaških oblasteh, kjer je osrednja vlada tudi preko režimskih velikih županov preprečevala prizadevanja opozicijske HSS, da bi se oblastna samouprava čim bolj uveljavila.²⁵

Potem ko je sredi leta 1927 postala SLS režimska stranka so se ji odprle možnosti za posredovanja na ministrstvih za čim prejšnji in čim večji prenos pristojnosti. Tako sta mariborska in ljubljanska oblastna samouprava kot prvi v državi uspeli s 1. oktobrom 1927 prevzeti upravo javnih bolnic in zdravstvene službe, ministristvo za zdravstvo pa jima je dodelilo tudi dotacije. Predstavniki obeh oblastnih samouprav so dosegli na konferenci konec septembra 1927 v Beogradu in na posebnih pogajanjih s posameznimi ministrstvi, da jima je z vladno uredbo 26. novembra istega leta²⁶ bilo med vsemi oblastnimi samoupravami prenesenih iz resorjev ministristva za zdravstvo, za gradnje, za trgovino in industrijo, za socialno politiko in za kmetijstvo največ pristojnosti. Šele po prenosu vseh teh pri-

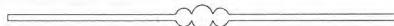
²⁴ Prizadevanja samouprav ljubljanske in mariborske oblasti za gospodarski in socialni napredek Slovenije jeseni 1927, Gestrinov zbornik, Ljubljana 1999, 365-378.

²⁵ Podrobneje glej edicijo virov Radičev sabor 1927-1928. Zapisnici Oblasne skupštine Zagrebačke oblasti. Priredila dr. Mira Kolar-Dimitrijević, Zagreb 1993 in razpravo iste avtorice Financijski proračuni samouprave Zagrebačke oblasti za 1927., 1928. i 1929. godinu, Acta historico-oeconomica 21, 1994, 86 -88; Zagrebški veliki župan (radikal) je zavlačeval predajo pristojnosti zagrebški oblastni samoupravi in zadrževal objavlanje njenih uredb, minister za finance pa je tudi občutno skrčil oblastni proračun za leto 1927.

²⁶ Uredba o prenosu poslov na oblastne samouprave (SN, št. 269, 26. 11. 1927; UL ljubljanske in mariborske oblasti, št. 123, 13. 12. 1927).

stojnosti in določitvi dotacij iz osrednjih proračunov za njihovo izvajanje, so lahko oblastne skupščine sestavile realne oblastne proračune za leto 1928. Poudariti pa moramo, da tudi vladna SLS ni uspela dobiti ustreznih državnih dotacij za uspešno delovanje in sta morali tako mariborska kot ljubljanska oblastna skupščina pridobiti večino sredstev z novim obdavčenjem že itak preobremenjenega prebivalstva, del dohodkov pa sta dobili tudi od oblastne imovine, v mariborski oblasti zlasti od zdravilišč Rogaška Slatina in Dobrna.²⁷ Obe oblastni samoupravi sta torej lahko začeli izvajati svoje številne naloge šele leta 1928, ko sta prevzeli od države številne pristojnosti in sta lahko ustvarili tudi gmotne pogoje, čeprav nezadostne, za njihovo izvajanje, s finančnim zakonom za leto 1928/29 pa sta edino mariborska in ljubljanska oblastna skupščina dobili še dodatna pooblastila za uredbodajno oziroma zakonodajno dejavnost.²⁸ Ob tem naj poudarimo, da so funkcionarji oblastnih samouprav na Hrvaškem in tudi hrvaško časopisje kritizirali različen in neenak odnos državnih oblasti do oblastnih samouprav.²⁹ Najbolj temeljito analizo takšnega stanja je dal oblastni odbor zagrebške oblasti v spomenici ministrstvu za finance ob vladni uredbi o prenosu pristojnosti na oblastne samouprave. V njej je protestiral proti premajhnemu prenosu dejavnosti in ustanov od dotedanje državne uprave na oblastno samoupravo ter proti novi razširitvi nadzornih pristojnosti ministrstev nad samoupravami. Posebej je poudaril dejstvo, da sta ljubljanska in mariborska oblast s finančnim zakonom dobili posebne pristojnosti, s katerimi sta dobili privilegiran položaj v primerjavi z drugimi oblastnimi samoupravami v državi. Ugotovil je, da "obstojijo de facto različni tipi oblastnih samouprav. Med tistimi, ki jim je bil dan najmanjši delokrog, spada tudi samouprava največje in najkulturnejše zagrebške oblasti."³⁰

Ljubljanska in mariborska oblastna samouprava sta bili primer, koliko je centralizem, za ceno sodelovanja v vladi, največ popustil glede samoupravnih pristojnosti in njihovega izvajanja, odnos do hrvaških oblastnih samouprav pa je pokazal kako so lahko osrednje oblasti ovirale razmah samouprav, če je bilo njihovo

²⁷ Poročila velikih županov in predsednikov oblastnih odborov na prvih sejah II. zasedanja mariborske in ljubljanske oblastne skupščine 15. 11. 1927, priloge k stenografskim zapisnikom so v fondu 93, fasc. 11 in v fondu 92, fasc. 31 v ARS; Miroslav Stiplovšek, Prizadevanja za avtonomijo Slovenije od ustanovitve jugoslovanske države do kraljeve diktature (1918-1929), Časopis za zgodovino in narodopisje, 1994, št. 1, 88-91 in Avtonomistična prizadevanja v skupščinah ljubljanske in mariborske oblasti (1927-1928) in banskem svetu Dravske banovine (1931-1941), Slovenci in država, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1995, 186-187.

²⁸ SN, št. 72, 29. 3. 1928; UL ljubljanske in mariborske oblasti, št. 41, 27. 4. 1928.

²⁹ Predsednik oblastnega odbora zagrebške oblasti Stjepan Radić je kritiziral neenako postopanje državnih oblasti ob reševanju imovinske problematike, saj sta le mariborska in ljubljanska oblastna samouprava že spomladi 1927 dobili nekdanje deželno premoženje, ob tem pa je izjavil, da imajo v Sloveniji "klerikalnu popovsku samoupravu" (Radićev sabor, 32). Josip Predavec je na seji predsednikov vseh oblastnih odborov v Beogradu konec septembra 1927 predlagal resolucijo, s katero so obsodili oviranje delovanja nekaterih oblastnih samouprav, celo z nezakonitimi sredstvi, prav tako pa tudi neenak odnos državnih oblasti glede pristojnosti in financiranja posameznih oblastnih samouprav (Radićev sabor, 160-162). Narodne novine (13. 5. 1927) pa sta glede na velike pristojnosti ljubljanske in mariborske oblastne samouprave zapisale, da sta "država v državi."

³⁰ Dopis zagrebškega oblastnega odbora z dne 12. 12. 1927, ki sta ga podpisala predsednik oblastnega odbora Stjepan Radić in član dr. Juraj Krnjević, ter ga je poslal v vednost tudi ljubljanskemu oblastnemu odboru (fasc. 3, spis št. 18, fond 92 v ARS).

vodenje v rokah opozicije. Ob primerjavi značilnosti oblastnih samouprav v Sloveniji in na Hrvaškem pa naj opozorimo še na dejstvo, da sta si ljubljanska in mariborska oblastna samouprava prizadevali delovati čim bolj usklajeno, da bi premostili razdelitev Slovenije na dve oblasti, na Hrvaškem pa so koordinacijsko vlogo za vse oblastne samouprave opravljali zagrebški oblastni samoupravni organi. Ljubljanska in mariborska oblastna skupščina sta za doseg tega cilja ustanovili celo skupni uredbodajni odbor, njuna oblastna odbora sta imela več skupnih sej, zaradi zaostrenih nacionalno-političnih razmer v državi pa nista uspeli doseči, da bi imeli tudi skupne seje in tako delovali kot nek slovenski parlament. Usmerjevalka usklajenega delovanja je bila SLS, ob podpori tudi opozicijskih strank, na Hrvaškem pa je takšno funkcijo opravljala HSS.

Osvetlili smo že dejavnost hrvaških poslancev na otvoritvenih sejah in v razpravah o poslovnih oblastnih skupščin, poslanci iz Medjimurja pa so nato zelo aktivno sodelovali pri sprejemanju oblastnih proračunov mariborske samouprave za leto 1927. Poslanec dr. Odić (HSS) je začetek proračunske razprave izrazil tudi za načelno izjavo o oblastni samoupravi. Poudaril je, da so zakon o oblastnih samoupravah oblikovali isti ljudje kot ustavo, in pri tem so "izigrali" avtonomistično idejo, ki je "bila že sama po sebi zelo jaka." Oblastnim samoupravam so sicer morali dati določene kompetence, toda za njihovo uspešno izvajanje nočejo dati finančnih sredstev. Ob tem oviranju oblastnih samouprav niso računali z dejstvom, da si jih bodo po dolgoletnem zavlačevanju izvoljeni poslanci prizadevali čim bolj uveljaviti. Brez njih bi bile razmere še slabše in oblastne skupščine bodo lahko opravile koristno delo. Zato je treba oblastne samouprave braniti in si hkrati prizadevati za pridobitev finančnih sredstev za njihovo delovanje. Poskuse nasprotnikov, da bi jih prikazali kot nepotrebne, je treba odločno zavrniti. Za njihovo izgradnjo pa je potrebno "mnogo sloge." Oblastne samouprave si morajo tudi prizadevati, da bodo svoje naloge izvajale enako na vseh območjih, da se ne bo nihče čutil zapostavljenega. Ob ugotovitvi, da so se Slovenci "najbolj živeli" v samoupravo in da imajo kot večina v oblastni skupščini vodilno vlogo, je poudaril, da se bodo tudi hrvaški poslanci prizadevali v njenem delovanju čim bolj uveljaviti. Ne glede na to, da bi bila za potrebe Medjimurja in Prekmurja nujna večja sredstva, kot jih je lahko določil oblastni proračun glede na neurejene finančne vire, bodo poslanci Narodnega seljaškega kluba glasovali zanj, da bodo tako pokazali svojo opredelitev za avtonomistično idejo.

O tem, kako so zaradi dolgotrajnega zanemarjanja centralističnih oblasti, pa tudi stanja pred letom 1918 pod madžarsko upravo, socialno-ekonomske in kulturno-prosvetne razmere v Medjimurju izredno slabe, so govorili poslanci vseh treh političnih strank. Navedemo naj le nekaj poglobitvenih problemov, na katere so opozarjali poslanci in so bili aktualni za reševanje ves čas pripadnosti Medjimurja k mariborski oblasti. Veliko so se pritoževali nad "skrajno slabo" upravo in opozarjali, da prihaja do kompetenčnih sporov med velikim županstvom v Mariboru, ki bi moralo imeti glede na drugačno zakonodajo posebne referenta za medjimurske zadeve, in okrožnim načelnikom za Medjimurje v Čakovcu, zahtevali pa so tudi spremembo zakona o občinah. Oblastni poslanci so veliko pozornost posvetili opisu izredno slabega stanja cest in zahtevali odpravo ljudskega dela (kuluka) pri njihovem vzdrževanju, pri čemer naj omenimo, da so v drugih predelih mariborske oblasti davkoplačevalci plačevali posebne cestne doklade. Kot posebno nujna so

poudarjali čim prejšnja hidrotehnična dela ob Muri in Dravi ter njihovih pritokih v Medjimurju zaradi pogostih poplav in zamočvirjenosti zemljišč. Nevzdržne so tudi razmere v zdravstvu, v Medjimurju pa so zelo razširjene tudi razne nalezljive bolezni. Pomoč so terjali tudi za vzdrževanje in adaptacije šolskih poslopij.³¹

Ker prvega oblastnega proračuna za leto 1927, ki je predvidel sredstva tudi za omilitev najhujših problemov v Medjimurju, minister za finance ni potrdil, je moral oblastni odbor pripraviti nov predlog občutno skičenega proračuna, ki je predvideval za vsa javna dela, zdravstvo in socialno politiko ter pospeševanje kmetijstva le 10.000.000 din, ki bi jih pridobili s posojilom. Zato je bila razprava o njem na sejah oblastne skupščine izredno ostra in polemična. Dr. Odić (HSS) je spet poudaril, da so poslanci Narodnega seljaškega kluba glasovali za prvi proračun kljub pomanjkljivostim predvsem zato, da bi beograjski vladi pokazali, "da smo edini v tem, da rešimo svojo samoupravo," ker smo vedeli, da je to tudi želja slovenskega naroda. Tudi sedaj še vztrajajo, da je treba oblastne samouprave okrepiti. Pričakovali so, da bo SLS glede na to, da je sedaj "nekak sestavni del vladne večine" (po blejskem paktu), uspela pridobiti iz osrednjega proračuna ustrezna sredstva, kar pa se ni zgodilo. Zanimivo pa je njegovo stališče, da bo za izpolnjevanje nekaterih nujnih socialno-ekonomskih nalog oblastne samouprave potrebno poiskati tudi lastne davčne vire po zgledu zagrebške oblastne skupščine. To kaže, da je zagrebška oblastna samouprava opravljala vlogo usmerjevalke za delovanje vseh poslancev HSS. Tudi predstavnik SDS je zavrnitev prvega proračuna označil kot poraz SLS. Glede na to, da je novi proračun občutno zmanjšal tudi sredstva za potrebe Medjimurja, so nato poslanci Narodnega seljaškega kluba in kluba SDS glasovali proti proračunu, ki je bil sprejet le z glasovi poslancev SLS.³²

Iz zapisnikov sej ljubljanske oblastne skupščine se vidi, da je bil zelo aktiven tudi poslanec Širola-Brnas, ki je skupaj s kolegi iz poslanskega kluba SKS predlagal več konkretnih ukrepov za izboljšanje položaja prebivalstva kastavskega območja, pri čemer je posebno pozornost posvetil problemu, ki so bili povezani z obmejnimi položajem Kastava ter se zavzel tudi za nov mejni prehod proti Reki in za brezcarinski uvoz življenjskih potrebščin iz tega mesta za Kastavčane.

V okviru II. zasedanja, ki se je začelo 5. novembra 1927, se je mariborska oblastna skupščina do julija naslednjega leta sestala na 16 sejah. Oblastni poslanci so na njih najprej razpravljali in sklepali o prvem letošnjem proračunu po prevzemu številnih dejavnosti in zavodov izpod dotedanega državnega upravljanja, na spomladanskih in poletnih sejah leta 1928 pa naj bi se po programu skupščinskega predsedstva posvetili zlasti uredbodajni dejavnosti in sprejemanju predlogov oblastnega odbora. Toda zaradi krvoprelitja v beograjskem parlamentu je opozicija izbojevala tudi obsežno in polemično obravnavo aktualnih političnih problemov na prvih julijskih sejah mariborske oblastne skupščine. Sicer pa se je nenehno zaostrevanje političnih razmer v državi po septembrskih parlamentarnih volitvah zrcalilo na večini sej II. zasedanja, na katerih so poslanci iz Medjimurja še

³¹ Stenografski zapisnik 4. seje mariborske oblastne skupščine 20. in 21. 4. 1927 v fondu 93, fasc. 10 v ARS.

³² Stenografski zapisnik 6. seje mariborske oblastne skupščine 20. in 21. 7. 1927 v fondu 93, fasc. 10 v ARS.

odločneje zahtevali izboljšanje tamkajšnjih razmer, skupaj s celotno opozicijo pa okrepili kritiko delovanja režimske SLS tudi na področju oblastne samouprave.

Iz poročila mariborskega velikega župana na prvi seji II. zasedanja se vidita njegovo slabo poznavanje razmer v Medjimurju in dejstvo, da je njihovo urejanje v glavnem prepustil posebnemu okrožnemu načelniku v Čakovcu. Med govorom poslanca dr. Baričevića (SDS), ki je uvodoma poudaril, da se utegnejo posledice "velikega političnega brezglavja" v državi pokazati tudi v oblastni skupščini, in nato podrobno obrazložil primere upravnih nepravilnosti v Medjimurju po krivdi velikega županstva, je prišlo do burnih protestov poslancev SLS. Tej stranki je opozicija tudi očitala, da ni bila sposobna pravočasno doseči določitev dotacij iz državnega proračuna za prenesene zadeve, zaradi česar se oblastna skupščina ne more takoj posvetiti problematiki oblastnega proračuna kot svoji prioritetni nalogi ob začetku vsakega zasedanja.³³

Pred začetkom načelne razprave o oblastnem proračunu za leto 1928 je poslanski klub SLS predložil nujni predlog, s katerim naj bi oblastna skupščina zahtevala od osrednje vlade, da iz finančnega zakona za leto 1928/29 izloči člen, ki omogoča ukinitve dveh fakultet slovenske univerze v Ljubljani. Glede na to, da je ta predlog oblikovala vlada, v kateri je bil tudi predstavnik SLS, je skupščinsko vodstvo hotelo doseči podporo za navedeni nujni predlog brez neljube razprave. Toda dr. Odić jo je izsilil za manifestativno izjavo hrvaških poslancev za neokrnjeno slovensko univerzo: "Mi Hrvati znamo, da brez univerze ni individualne kulture. Znamo, da za vas Slovence vaša ljubljanska univerza ni samo simbol vaše stare visoko razvite kulture, ampak tudi simbol svobode slovenskega naroda. Zato pa si Hrvati ne moremo drugače, kakor da podpremo vaš predlog in se pridružimo želji večine." Razpravljala sta še dva slovenska opozicijska poslanca, ki sta ob popolni podpori nujnemu predlogu poudarjala zlasti dvoličnost SLS pri njeni politiki v Sloveniji in Beogradu. Protest osrednji vladi glede slovenske univerze je bil nato soglasno sprejet,³⁴ pri čemer naj dodamo, da so vsi hrvaški poslanci solidarno pred tem podprli protest proti redukciji slovenskih srednjih šol v mariborski oblasti.

V načelni razpravi o oblastnem proračunu je bilo soglasnosti konec. Predstavniki vseh opozicijskih poslanskih klubov so utemeljili svoje glasovanje proti predlogu oblastnega proračuna. Dr. Novak (SDS) je ocenil predlagane davčne vire "za veliko breme," oblastne samoupravne organe pa je kritiziral, da preveč zanemarjajo Medjimurje. Sprejetju predloga proračuna le z glasovi poslancev SLS, je sledila dolgotrajna podrobna razprava o posameznih postavkah. V njej so hrvaški poslanci zahtevali finančna sredstva za ureditev številnih perečih problemov, zlasti na področju javnih gradenj, zdravstva in kmetijstva. Potem ko so dosegli povišanje nekaterih postavk in zagotovilo oblastnega odbora, da bo sproti reševal nujne medjimurske zadeve, so glasovali za vse izdatke za posamezna področja delovanja.³⁵

³³ Stenografski zapisnik 1. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine 5. 11. 1927 in Zapisnik iste seje s priloženim poročilom velikega župana v fondu 93, fasc. 10 in 11 v ARS.

³⁴ Stenografski zapisnik 2. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine 19. 12. 1927 v fondu 93, fasc. 10 v ARS.

³⁵ Stenografski zapisniki in Zapisniki od 3. do 6. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine 21. in 22. 12. 1927 so v fondu 93, fasc. 10 in 11 v ARS.

Oblastni proračun mariborske oblasti je zastopnik ministra za finance potrdil 24. 1. 1928 z malen-

Na marčnih sejah leta 1928 je mariborska oblastna skupščina razpravljala zlasti o poročilih in predlogih oblastnega odbora in svojih odsekov o stanju na posameznih področjih delovanja oblastne samouprave. V razpravi je bilo ponovno izjemno slabo delovanje občne uprave v Medjimurju osvetljeno s številnimi primeri kršitve zakonskih določil, finančnih poneverb in strankarskih zlorab občinskih funkcionarjev in nesposobnih uradnikov, predsednik oblastnega odbora pa je tudi poročal, da od nobene medjimurske občine ni dobil v potrditev občinskega proračuna. Skupščina je zato zadolžila oblastni odbor, da čim prej vzpostavi nadzor nad občinskim poslovanjem, proti kršiteljem pa naj bi ukrepal veliki župan. Pomemben uspeh so dosegli medjimurski poslanci z dodelitvijo še 200.000 din za melioracije, predlagali pa so tudi, naj se čim prej z uredbami vzpostavi glede vzdrževanja cest in okrožne zdravstvene službe taka ureditev, kot je že veljala za Štajersko.³⁶

Oblastni odbor je nato do poletnih sej pripravil osnutek uredb ne le za poenoteno reševanje cestne in zdravstvene problematike, temveč tudi glede pospeševanja kmetijstva in živinoreje ter za ureditev položaja viničarjev in ustanovitev oblastnega denarnega zavoda. Toda obravnava teh pomembnih uredbodajnih nalog se je začela v izjemnih političnih razmerah po zločinu v Narodni skupščini, ki se je zgodil v času, ko je bil notranji minister voditelj SLS dr. Anton Korošec. To dejstvo je še posebej vplivalo na zaostritev odnosov med SLS in opozicijo v mariborski in nato še v ljubljanski oblastni skupščini.

Vodja Narodnega seljačkega kluba dr. Odič³⁷ je pred prvo poletno sejo 17. julija obvestil vodilna funkcionarja mariborske oblasti, predsednika oblastne skupščine in velikega župana, da bo vložil na skupščinski seji nujni predlog za obsodbo protihirvaškega zločina v beograjskem parlamentu. Dr. Leskovar je v prizadevanjih, da bi preprečil SLS neprijetne razprave opozicije, na začetku omenjene seje poudaril, da mu čut dolžnosti nalaga predložitev naslednje resolucije: "Globoko obžalujemo mrtve in ranjene žrtve dogodka, ki se je izvršil dne 20. junija 1928. Mi obsojamo ta zločin, obsojamo pa tudi poizkuse, da bi se ta zločil izrabil v poglobitev nasprotstev med Srbi, Hrvati in Slovenci. Želimo, da bi prelita kri vodila k ozdravitvi razmer in utrdila med nami medsebojno spoštovanje in bratsko ljubezen ter slogo, ki je in mora biti temelj in predpogoj za nadaljni razcvit naše ljube domovine." Proti predsednikovemu predlogu, da naj to resolucijo poslanci sprejmejo brez razprave, je dr. Odič ostro protestiral. Izjavil je, da je na omenjenem

kostnim znižanjem v višini 42,317.140,50 din. V njem večina postavk ni tako specifizirana, da bi bila posebej navedena sredstva za potrebe Medimurja. V postavki za javna dela pa je bila določena subvencija za medimurske municipalne ceste (200.000 din) in za vzdrževanje ceste Čakovce-Letinje (89.775 din) ter za regulacijo Trnave in pritokov (100.000 din), v postavki za zdravstvo je bila posebej določena tudi dotacija za javno bolnico v Čakovcu (257.889 din), v postavki za kmetijstvo je bilo posebej navedeno financiranje trsnice in drevesnice v Vukanovcu pri Čakovcu (UL ljubljanske in mariborske oblasti, št. 18, 23. 2. 1928). Za konkretne potrebe so imeli oblastni poslanci pravico na vseh skupščinskih sejah postavljati predloge, o njih pa so nato razpravljali skupščinski odseki. Velike pristojnosti glede delitve sredstev pa je imel neposredno oblastni odbor, kar je opozicija kritizirala zaradi možnosti strankarske zlorabe.

³⁶ Stenografski zapisniki in Zapisniki 7. do 10. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine od 26. 3. do 29. 3. 1928 v fondu 93, fasc. 10 in 11 v ARS.

³⁷ Dr. Odič se je udeležil tudi žalne seje zagrebške oblastne skupščine 23. junija 1928 v počastitev žrtvam streljanja v Narodni skupščini kot predstavnik mariborske oblasti (Radičev sabor, 307).

razgovoru dobil predsednikovo zagotovilo, da bo lahko o tej problematiki razpravljaj. Dr. Leskovar je ob burnih protestih vse opozicije, vztrajal pri svoji odločitvi, da bo dr. Odić lahko obrazložil svoj nujni predlog, ni pa mu dovolil razprave o resoluciji, ki je bila nato soglasno sprejeta.

Šele po obsežnem poročilu o delovanju oblastnega odbora v zadnjem tromeščju, v katerem je predsednik poudaril napredek pri vseh dejavnostih, ki jih je prevzela oblastna samouprava, ter opozoril, da njen nadzor nad delovanjem občin v Medjimurju še ni v celoti vzpostavljen, je poslance seznanil z Odićevim nujnim predlogom. Če ga primerjamo s soglasno sprejeto resolucijo, je bil v obsodbi zločina ostrejši. V njem je poudaril, da dogodek "nima primere v zgodovini parlamentarizma... Oskrunjen ni bil le naš parlament, ponižan je bil tudi ugled naše države v svetu."³⁸ Predsednik je dovolil razpravljati o nujnem predlogu le dr. Odiću, ki je dejal, da je zločinski dogodek najbolj prizadel Hrvate, toda obsojati ga mora vsak pošten človek. Izrazil je mnenje, da je šele s svojim nujnim predlogom spodbudil predsednika oblastne skupščine k predlogu resolucije in da mu je največje zadoščenje dejstvo, da so zanj glasovali vsi poslanci in da se je z njo pokazalo, "da tudi slovenski narod obsoja ta zločin." Glede na to je odstopil od glasovanja o svojem nujnem predlogu in ob tem poudaril, da je v oblastni skupščini vselej deloval za skupne koristi slovenskega in hrvaškega naroda.³⁹

Predsednik dr. Leskovar je na tej seji uspel preprečiti širšo politično razpravo, toda opozicija je pri njej vztrajala in je za to izrabila sklep oblastnega odbora mariborske oblasti, ki je 10. julija sklenil, da oblastni uradi zaradi objave žaljive Koroščeve karikature ne smejo oglaševati v Jutru, ki se ga mora iz vseh uradnih prostorov odstraniti, uslužbencem pa je prepovedal prinašanje tega osrednjega slovenskega glasila SDS na službena mesta.⁴⁰ Dr. Baričević (SDS) je v imenu skupine poslancev, tudi članov HSS in Socialistične stranke, za sejo 18. julija vložil nujni predlog z obtožbo oblastnega odbora, da je prekršil pristojnosti in sprejel nezakonit sklep, s čemer se je pokazal kot strankarski eksponent SLS in posegel v strankarsko – politične spopade. Na tej seji je bilo skupščinsko predsedstvo tudi obveščeno, da so se poslanci Narodnega seljaškega kluba in kluba SDS združili v enoten klub Kmečko-demokratske koalicije pod predsedstvom dr. Odića, štel pa je kar 17 poslancev, od teh 9 iz Medjimurja.⁴¹ Razprava o zločinu v Beogradu je strnila vso opozicijo v boju proti vladni SLS.

Na seji 19. julija je poročevalec uredbodajnega odseka s pravnega in moralnega vidika zagovarjal pravilnost sklepa oblastnega odbora o ukrepih proti Jutru, v katerem naj bi karikatura ne žalila le narodnega voditelja dr. Korošča, temveč preko njega "sramotila tudi slovenski narod." Po njegovem predlogu za zavrnitev obtožbe opozicije kot neosnovane, je prišlo do izredno burne in polemične razprave. Poslanci KDK in Socialistične stranke so zlasti poudarjali pravno nevzdržnost sklepa

38 Odićev nujni predlog je v fondu 93, fasc. 1, spis št. 11105/28 v ARS.

39 Stenografski zapisnik 11. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine 17. 7. 1928 v fondu 93, fasc. 10 v ARS.

40 Zapisnik seje mariborskega oblastnega odbora 10. 7. 1028 v fondu 93, fasc. 12 v ARS.

41 Baričevićev nujni predlog in dopis o oblikovanju poslanskega kluba KDK sta v fondu 93, fasc. 1, spisa št. 11105 in 11031/28 v ARS.

oblastnega odbora, ki ne bi smel prevzeti vloge državnega pravdnika, dr. Korošca, če je bil žaljen, pa bi morala braniti SLS. Menili so tudi, da dr. Korošec kot duhovnik ne bi smel prevzeti resorja notranjega ministra. Oblastni odbor kot izvršilni organ oblastne samouprave se je s svojim sklepom podal "na politično področje in se izpostavil za stranko" ter tako prekršil svoj delokrog, hrvaški poslanci pa za to njegovo dejanje smatrajo, da je naperjeno proti hrvaškemu narodu in ne proti Jutru. Očitani so mu tudi, da je ob objavi karikature takoj reagiral, ni pa takoj obsodil protihrvaškega zločina. Na drugi strani so poslanci SLS v razpravi poudarjali, da Jutrova karikatura žali verski in narodni čut slovenskega naroda in da je bil z njo popolnoma nedolžen človek prikazan kot ubijalec, kar je zločin, pri čemer so opozarjali tudi na druge atentate in uboje pa tedanji ministri zaradi njih niso bili razglašeni za zločince. HSS so tudi obtoževali, da se je pričela udinjati skrajnemu unitaristu in centralistu Svetozarju Pribičeviću. Poudarjali so tudi, da je slovenski narod takoj in soglasno obsodil zločin ter izrazil sočustvovanje s Hrvati. Odločno so zavračali mnenje, da ima ukrep proti Jutru protihrvaški značaj. Opoziciji so končno tudi očitali, da hoče v mariborsko oblastno skupščino zanesti takšne razmere, ki vladajo v beograjskem parlamentu in da ovira izvajanje njenih temeljnih nalog. Skupščinska večina je ob koncu razprave izglasovala odobritev sklepa oblastnega odbora in sprejetje vdanostne brzojavke dr. Korošču z obsodbo "zločinskega pisanja" zoper njega.⁴²

Neposredna posledica tega velikega političnega spopada je bila nato odstotnost obeh voditeljev poslanskega kluba KDK dr. Odića in dr. Baričevića na sklepnih sejah II. zasedanja. Na julijskih sejah je mariborska oblastna skupščina opravila obsežno uredbodajno delo, pomembno tudi za novo pravno ureditev razmer v Medjimurju. Poslanci KDK so ustanovitev zdravstvenih okrožij tudi v srezih Čakovec in Prelog soglasno podprli. Načelno so se strinjali tudi z ustanovitvijo in pristojnostmi okrajnih cestnih odborov, zaradi neupoštevanja vseh njihovih pripomb pa so glasovali proti tej uredbi. Predsednik dr. Leskovar je ob sklepu II. zasedanja poudaril, da so sprejete uredbe pogoj za uspešno delovanje samoupravnih organov in da je skupščina mesto za stvarno delo, ne pa "za politično hujskanje."⁴³

Skrajno zaostrenost medstrankarskih spopadov je nato pokazala tudi razprava o obsodbi krvoprelitja v Narodni skupščini na seji ljubljanske oblastne skupščine po sedemmesečnem premoru 22. oktobra 1928. Na njen potek sta posebej vplivali dejstva, da je medtem dr. Korošec prevzel predsedstvo vlade in da je 8. avgusta za ranami umrl Stjepan Radić. Ob začetku seje je predsednik dr. Marko Natlačen obvestil oblastne poslance, da je z izločitvijo Kastava iz ljubljanske oblasti Anton Širola-Brnas postal poslanec primorsko-krajiške oblastne skupščine.⁴⁴ Poslanci

⁴² Stenografski zapisnik 14. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine 19. 7. 1928 v fondu 93, fasc. 10 v ARS.

⁴³ Stenografski zapisniki in Zapisniki od 11. do 16. seje II. zasedanja mariborske oblastne skupščine od 17. 7. do 21. 7. 1928 v fondu 93, fasc. 10 in 11 v ARS; kot zanimivost naj omenimo, da se dr. Kečkeš, ki je zelo aktivno sodeloval v razpravi o ureditvi zdravstvene problematike v Medjimurju na seji 18. 7., nato ni udeležil seje o Baričevićem nujnem predlogu.

⁴⁴ Stenografski zapisnik 9. seje II. zasedanja ljubljanske oblastne skupščine 22. 10. 1928; iz stenografskih zapisnikov prvih sej II. zasedanja ljubljanske oblastne skupščine se vidi, da je bil poslanec Širola odsoten pri proračunski razpravi, sicer pa je bil sam ali skupaj s poslanskim klubom

SDS, SKS in Socialistične stranke so oblikovali predlog, v katerem so poleg odločne obsodbe zločina zahtevali tudi rešitev hrvaškega vprašanja ter bili v tem pogledu radikalnejši od mariborskega predloga. Ker je predsednik preprečil takojšnje branje predloga, je poslanec SKS obtožil večino, da se "solidarizira z beograjskimi Puniši Račići." Predsednik je to obtožbo ocenil kot hudo kršitev parlamentarne dostojnosti in ga izključil s sej za osem dni. Poslanci KDK so nato kolektivno bojkotirali delo oblastne skupščine do izteka kazni. Časopisje SLS je predlagatelj obtožilo, da poskušajo kovati iz obsodbe vrednega umora Račićevih žrtev strankarski kapital, opozicijsko časopisje pa je predsednikovo ravnanje označilo za ponižanje parlamentarizma na raven diktature enega poslanskega kluba. Opozicijski predlog je oblastna skupščina obravnavala šele 5. novembra in po ugotovitvi, da se je oblastni odbor sešel na žalno sejo ob Radićevi smrti, da je poslal zagrebškimi samoupravnim organom in pokojnikovi družini sožalne brzojavke ter dva predstavnika na žalno sejo in pogreb v Zagreb, je večina, ob burnih protestih opozicije, sklenila, da se zaradi vseh teh sožalnih izrazov preide brez razprave na nadaljne točke dnevnega reda.⁴⁵

Zaostreni odnosi med SLS in opozicijo v mariborski oblastni skupščini so se nato pokazali tudi v začetku razprave o oblastnem proračunu za leto 1929, ki je sledila poročilu o dotedanjem delovanju oblastnega odbora. V njem so bili glede Medjimurja podatki, da je oblastni odbor za tamkajšnje ceste porabil 550.000 din, da se je položaj bolnice v Čakovcu izboljšal še z dotacijo 30.000 din za inventar in da so bila posebna sredstva dodeljena za zatiranje trahoma, financiral je več akcij za napredek medjimurskega kmetijstva in živinoreje ter kmetijsko razstavo v Čakovcu, oblastni odbor pa je vzpostavil tudi nadzor nad poslovanjem občin v Medjimurju.⁴⁶

Splošno razpravo o oblastnem proračunu za leto 1929 je začel dr. Odić. Uvodoma je poudaril, da se strinja z znatnim povišanjem (okoli 40%) proračuna, ker je to tudi znak krepitve oblastne samouprave. To je v skladu s ciljem, "da se bodo naše oblasti razvijale, da bodo pozneje sposobne in zmožne kot federativne zajednice." V imenu KDK je izjavil, da se morajo odnosi med Hrvati in Srbi, ki jih je skalilo dogajanje ob zločinu v Narodni skupščini, čim prej izboljšati in da bi morali čim bolj sodelovati za napredek obeh narodov. Ob ugotovitvi, da ljubljanska in mariborska oblast dobro sodelujeta in se med seboj podpirata, je izrazil nezadovoljstvo, da mariborska oblastna skupščina ne sodeluje z zagrebško, kar bi bilo prav tako potrebno. Nato je ostro kritiziral zapostavljanje Medjimurja v mariborski oblasti, ki ne dobi iz oblastnega proračuna ustreznih sredstev, to pa velja tudi za Prekmurje. Posebej nezadovoljen je bil z delom oblastnega odbora, ki je imel velike pristojnosti pri razdeljevanju sredstev iz nespecifiziranih postavk, pri tem pa ni upošteval medjimurskih predlogov. Ker bi bila načelna podpora pro-

SKS zelo aktiven pri postavljanju predlogov za ureditev perečih cestnih, kmetijskih in socialnih problemov na območju Kastava (fond 92, fasc. 32 v ARS).

⁴⁵ Miroslav Stiplovsšek, Politični spopadi v ljubljanski in mariborski oblastni skupščini leta 1928, Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996, 608-611.

⁴⁶ Poročilo predsednika oblastnega odbora, priloga k Zapisniku 2. seje III. zasedanja mariborske oblastne skupščine 5. 11. 1928 v fondu 93, fasc. 11 v ARS.

računu tudi zaupnica dotedanjemu in bodočemu delu oblastnega odbora, bo poslanski klub KDK glasoval proti. V nadaljni razpravi so tudi drugi opozicijski poslanci očitali sestavljalcem proračuna pomanjkljivosti in kritizirali delo oblastnega odbora. Predstavniki skupščinskega vodstva so opozicijske pripombe odločno zavračali, zlasti Odičeve. Predsednik dr. Leskovar ga je ukoril zaradi njegove izjave o slovenskih stališčih do skupščinskega krvoprelitja, zavnil je njegove kritike zapostavljanja Medjimurja s podatki o skrbi za izboljšanje zdravstva in o prevzemu vzdrževanja 64 km tamkajšnjih cest, slabe razmere pa so po njegovi oceni zlasti rezultat dolgoletne madžarske uprave. Tudi dr. Odič je nato svoje prvotne izjave nekoliko omilil, vsa splošna razprava pa je bila odraz političnih strankarskih nasprotij. Razprava o posameznih proračunskih postavkah je bila nato umirjena in konstruktivna, poslanci iz Medjimurja pa so dobili zagotovilo, da so v posameznih postavkah tudi sredstva za realizacijo njihovih predlogov. Poslanci so nato izdatke za vse dejavnosti oblastne samouprave soglasno sprejeli.⁴⁷

S tem je mariborska oblastna skupščina opravila svojo prioriteto nalogo na začetku svojega III. zasedanja. Zadnjič se je nato sestala na slavnostni seji 1. decembra 1928 ob desetletnici zedinjenja, ki pa so jo opozicijski poslanci iz političnih razlogov bojkotirali.⁴⁸ Z uvedbo kraljeve diktature 6. januarja 1929 so bili nato izvoljeni oblastni samoupravni organi razpuščeni, za opravljanje nalog oblastne samouprave pa so veliki župani imenovali oblastne komisarje. V mariborski oblasti je bil na to funkcijo imenovan dotedanji predsednik oblastne skupščine dr. Leskovar, ki je nato izvajal svoje naloge v skladu s proračunom za leto 1929 pod nadzorstvom velikega župana do oblikovanja banovin oktobra istega leta. Tedaj je bilo Medjimurje vključeno v Savsko banovino in je nato svoje pereče probleme reševalo v okviru nove, v vsakem pogledu ustrežnejše upravne enote, ko je bila dotedanja mariborska oblast.⁴⁹

Poslanci iz Medjimurja in Kastava v mariborski in ljubljanski oblastni skupščini odločno podpirali vsa prizadevanja za utrjevanje oblastne samouprave v boju proti centralizmu za federativno preureditev države. Na le delni uspeh njihove velike aktivnosti za izboljšanje izjemno slabih socialno-ekonomskih in kulturno-prosvetnih razmer na medjimurskem in kastavskem območju pa so vplivali številni dejavniki (njuna vključitev v upravni enoti, s katerimi nista imeli dotleje niti gospodarskih

⁴⁷ Stenografski zapisnik in Zapisnik 3. in 4. seje III. zasedanja mariborske oblastne skupščine 9. 11. 1928 v fondu 93, fasc. 10 in 11 v ARS. Minister za finance je potrdil mariborski oblastni proračun v višini 63.451.187 din (Samouprava, Uradni list Ljubljanske in Mariborske oblasti, št. 2, 15. 1. 1929), kar je za okoli deset milijonov manj kot je znašal proračun zagrebške oblastne samouprave (Kolar, n.d., 90). To je bil visok proračun glede na dejstvo, da je imela zagrebška oblast skoraj četrtino več prebivalcev kot mariborska. Proračun za leto 1928 je določal znatno višjo dotacijo (869.000 din) za bolnico v Čakovcu, za trsnico in drevesnico v Vukanovcu pa je namenil 212.650 din. Druge postavke za Medjimurje niso bile posebej specifizirane.

⁴⁸ Stenografski zapisnik slavnostne seje mariborske oblastne skupščine 1. 12. 1928, fond 93, fasc. 10 v ARS; Slovenec, št. 277a, 3. 12. 1928.

⁴⁹ Miroslav Stiplovšek, Ukinitvev oblastnih samouprav in oblikovanje banske uprave Dravske banovine leta 1929, Prispevki za novejšo zgodovino 1997, št. 2 (Ferenčev zbornik), 93-104; Zakon o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja v SN kraljevine Jugoslavije, št. 332, 4. 10. 1929 in UL Dravske banovine, št. 100, 9. 10. 1929.

niti drugih povezav, omejene pristojnosti in finančna sredstva oblastnih samouprav, njihovo le enoletno polno delovanje je bilo prekratko za večje uspehe, poslanci HSS oziroma KDK so z opozicijskih položajev težko uveljavljali svoje zahteve in predloge v oblastnih skupščinah z absolutno večino SLS, ki je tudi hotela v čim večji meri zadovoljiti hotenja svojih volilcev in strankarske interese, uspešno urejanje nekaterih zadev je ovirala tudi neustrezna zakonodaja itd). Kljub temu so se v Medjimurju vsaj v skromni meri izboljšale razmere pri reševanju cestne, zdravstvene in kmetijske problematike ter pri delovanju uprave, posamezne socialno-ekonomske akcije pa so bile izvedene tudi na kastavskem območju. Dodamo naj še, da so hrvaški poslanci skupaj s slovensko opozicijo v mariborsko oblastno skupščino v boju proti režimski SLS vnesli tudi politične razsežnosti v njeno delovanje.

Ob sklepu naj poudarimo, da so raziskave delovanja oblastnih samouprav na Hrvaškem in v Sloveniji pokazale, da so imele v državnopravnem razvoju in političnem življenju v zahodnih delih jugoslovanske države pomembnejše mesto kot jim ga je doslej odmerilo zgodovinopisje. Iz zadnjih del⁵⁰ se vidi, da ni le v Narodni skupščini, temveč tudi v oblastnih skupščinah potekal spopad med centralizmom in avtonomizmom ter da se je oblastna samourava v državi udejanjala asimetrično. Ob tem sta bili ljubljanska in mariborska oblastna samouprava primer, koliko jo je bilo v pogojih Vidovdanske ustave, za ceno sodelovanja SLS v režimski koaliciji, mogoče najbolj razviti, problematika hrvaških oblastnih samouprav, posebej zagrebške, pod vodstvom opozicijske HSS pa kaže, kako so centralistične oblasti lahko z zakonsko določenimi pravicami do potrjevanja njihovih sklepov in z različnimi oblikami nadzora ovirale njihovo delovanje.

⁵⁰ Radičev sabor, cit. izd. in Miroslav Stiplovšek, Slovenski parlamentarizem 1927-1929. Avtonomistična prizadevanja skupščin ljubljanske in mariborske oblasti za ekonomsko-socialni in prosvetno-kulturni razvoj Slovenije ter za udejanjenje parlamentarizma, Ljubljana 2000.